

DLA doktori értekezés tézisei

Tihanyi Zsuzsanna

Beethoven-zongoraszonáták Carl Czerny, Ignaz Moscheles és Liszt Ferenc
közreadásaiban

Témavezető: Scholz Anna DLA

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődés-
történeti tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2020

I. A kutatás előzményei

2010-ben kezembe került Carl Czerny *Über den richtigen Vortrag der sämtlichen Beethoven'schen Klavierwerke*¹ című műve, amely a Beethoven-szonáták előadásával kapcsolatban alapvető írás a zongoristák számára, és azonnal felkeltette az érdeklődésemet. Itthon, valószínűleg a magyar fordítás hiánya miatt, sajnos nagyon kevesen ismerik. Később felfedeztem, hogy Czerny közreadást is készített Beethoven zongoraszonátáiból.² Czerny Beethovennel egy ideig tanítvány-mesteri kapcsolatban állt, mely később közeli, baráti viszonyra alakult. Emiatt a zeneszerző műveire fűzött megjegyzései és zongoraszonátaközreadásai messze túlmutatnak egy átlagos kottaközreadáson. Doktoranduszként tanulmányoztam Liszt Beethoven-zongoraszonáták közreadásait, s ezeket összehasonlítva Czerny közreadásával meglepő eltéréseket láttam, ami kérdéseket vetett fel bennem a Beethoven-szonáták olvasásával, értelmezésével kapcsolatban. Kutatásaim során megtudtam, hogy Moscheles – aki ugyancsak baráti és tanítványi kapcsolatban állt Beethovennel – szintén készített közreadásokat a zongoraszonátákból. Érdeklődésem így egyre inkább a Beethoven-szonáták korai közreadásai, illetve e három, jelentős 19. századi zongorista közreadásainak összehasonlítása felé fordult.

Mindhárman Beethoven zongorás műveinek kiemelkedő előadói voltak, és személyesen ismerték a zeneszerzőt – bár ez utóbbi kapcsolat Liszt esetében két említett kortársához képest elenyésző.³ A három zenész egymással is összeköttetésben állt – ez a több szálból kialakult kapcsolatháló is izgalmassá teszi közreadásaik vizsgálatát. Moscheles bécsi tartózkodásának éve alatt számos alkalommal találkozott Czernyvel, naplójában többször említette őt, és mindig elismeréssel szólt muzsikustársáról.⁴ Moscheles és Liszt között az 1820-as években baráti kapcsolat alakult ki, s Beethoven hagyatékának, emlékének ápolása, és művészetének népszerűsítése is közös célként többször összehozta őket.⁵ Czerny és Liszt tanár-diák kapcsolata ismert a zenei köztudatban: Liszt még időskorában is szeretettel emlegette mestere nevét.⁶ Czerny (1791-1857) és Moscheles (1794-1870) életkorban közel

---

¹ Carl Czerny: *Über den richtigen Vortrag der sämtlichen Beethoven'schen Klavierwerke. nebst Czerny's „Erinnerungen an Beethoven“*. Közreadta és jegyzetekkel ellátta Paul Badura-Skoda. (Bécs: Universal Edition, 1963.)

² Először csak egy közreadásról tudtam, Czerny Haslinger-féle közreadásáról.

³ A személyes ismeretség Liszt esetében egyes források szerint kétséges, erről dolgozatom második fejezetében írok.

⁴ Lásd például Charlotte Moscheles (közr.): *Aus Moscheles' Leben: nach Briefen und Tagebüchern*. 2 kötet. Lipcse: Duncker & Humblot, 1872/73. 1. kötet, 25.

⁵ Lásd például az 1846-os bonni Beethoven-ünnepséggel kapcsolatos feljegyzéseit Moschelesnek. Charlotte Moscheles (közr.): *Aus Moscheles' Leben*. I.m. 2. kötet, 140-143.

⁶ Lásd például Liszt levelét 1881-ből, idézi: Newman, William S.: Liszt's Interpreting of Beethoven's Piano Sonatas. *The Musical Quarterly* 58/2 (1972): 185-209. 204.

álltak egymáshoz: mindössze három év korkülönbség volt közöttük; feltételeztem tehát, hogy közreadásaik hasonló korízlést tükröznek, és emiatt lényegi dolgokban nem különböznek. Az 1811-ben született Lisztet nagyobb korkülönbség választotta el tőlük.

A Beethoven-zongoraszonáták korai előadói gyakorlatával célzottan foglalkozó munka hiányzik a szakirodalomból. A szonáták előadásával kapcsolatos nemzetközi irodalom szinte áttekinthetetlenül nagy, azonban a munkák legnagyobb részének középpontjában inkább a művek mai hangszeren való előadása, a modern előadói gyakorlat áll. Szemben Haydn és Mozart billentyűs irodalmával, mellyel kiváló hazai kutatók foglalkoztak (Somfai László, Komlós Katalin), Beethoven billentyűs munkásságával, zongoraszonátaival kapcsolatban magyar nyelven átfogó, célzott kutatás eddig nem született. Disszertációmmal ezt a hiányt kíséreltem meg – legalábbis részben – pótolni.

A disszertáció megírása során külföldi, elsősorban angol és német nyelvű szakirodalomra támaszkodtam. A 18-19. század előadói gyakorlatát feldolgozó szakirodalomból a legfrissebb a Bärenreiter kiadónál 2019-ben megjelent, négy kötetesre tervezett könyvsorozat első kötete: *Geschichte der musikalischen Interpretation im 19 und 20 Jahrhundert*.⁷ Ez összefoglaló és hiánypótló munka a 19-20. század előadói gyakorlatának történetéről. A korszak billentyűs előadói gyakorlatára vonatkozóan pedig legfőképpen Sandra Rosenblum *Performance Practices in Classic Piano Music. Their Principles and Application* című művét vettem alapul dolgozatomban. Ez a könyv a 18-19. századi zeneszerzők billentyűs műveinek kortárs és későbbi előadásmódjával foglalkozik részletesen; véleményem szerint a legátfogóbb a témakörben fellelhető munkák között.

A három általam vizsgált közreadó Beethoven-értelmezését analizáló műből csak egyet-egyed lehet találni a nemzetközi irodalomban. Czerny Beethoven-interpretációját például Suan Liu Lee *Czerny's interpretation of Beethoven's piano sonatas* című doktori értekezése (2003, Bangor University) tárgyalja; Moscheles legkorábbi Beethoven-közreadásáról Alan Tyson írt egy rövid tanulmányt *Moscheles and his Complete Edition of Beethoven* címmel;⁸ Liszt Beethoven-értelmezéséről pedig William Newman *Liszt's Interpreting of Beethoven's Piano Sonatas* című tanulmánya⁹ valamint Wu *Beethoven*

---

⁷ Ertelt, Thomas; Heinz von Loesch: *Geschichte der musikalischen Interpretation im 19 und 20 Jahrhundert*. Band 1: Ästhetik - Ideen. Kassel: Bärenreiter, 2019.

⁸ Moscheles and his 'Complete Edition' of Beethoven. *Music Review*, 25, (1964.) 136–141.

⁹ William Newman: Liszt's Interpreting of Beethoven's Piano Sonatas. *The Musical Quarterly*. 58/2, 1972. 185-209.

Through Liszt. Myth, Performance, Edition. disszertációja szól.¹⁰ Ezek a művek más-más szemszögből, eltérő alapossággal és terjedelemben foglalkoznak választott témájukkal.

A szakirodalom a Beethoven szonáta-közreadások előadói szempontjai közül egyedül a tempó kérdését tárgyalta, tárgyalja kimerítően. Czerny és Moscheles metronómszámainak összehasonlításáról tiznél is több publikáció látott napvilágot neves nemzetközi Beethoven kutatóktól, s a diskurzus a mai napig folytatódik. Ezek közül több tanulmányt felhasználtam dolgozatomhoz, például Sandra Rosenblum: *Two Sets of Unexplored Metronome Marks for Beethoven's Piano Sonatas*,¹¹ Marten Noorduin: *Re-examining Czerny's and Mocheles's Metronome Marks for Beethoven's Piano Sonatas*,¹² és Herbert Seifert: *Czernys und Moscheles' Metronomisierungen von Beethovens Werken für Klavier*¹³ című tanulmányait. A többi előadási szempontot részletesen sorra vevő, átfogó elemzés hiányzik az irodalomból – ezt a hiányt is pótolni igyekszem disszertációmmal.

Célként tűztem ki továbbá, hogy feltérképezsem a 19. századi billentyűs előadóművészi gyakorlat, ízlés változásának egy szeletét, amely – úgy reméltem – a közreadások különbözőségei alapján ki fog rajzolódni. Ilyen kutatás tudomásom szerint még nem született. Céлом volt, hogy az elemzések során kirajzolódjon egy-egy általános kép a közreadók interpretációs stílusáról. Arra voltam kíváncsi, hogy vajon melyik közreadó elképzelése állhat a legközelebb Beethoven előadói elgondolásaihoz – melyeket leveleiből, a kottakiadásokba bejegyzett korrektúráiból, és kortársai, tanítványai által lejegyzett visszaemlékezésekből ismerünk. Ezt továbbgondolva, arra is kíváncsi voltam, hogy találók-e a közreadásokban olyan további útmutatásokat, támpontokat, amelyeket – a beethoveni gondolkodásmód kirajzolódó szabályszerűségei alapján – további műveinek előadásához is fel lehet használni. Érdekelt mindemellett az *autentikusság* 19. századi felfogása, fogalmának meghatározása a közreadók szerint. Huszonegyedik századi előadóként a kéziratok és a 19. századi közreadások elemzésének egy-egy pontján felmerült bennem azoknak a mai legmodernebb kiadásokhoz való hasonlítása. Ez nem a disszertáció fő tárgyától eltérő csapás, mindössze egy mai előadó kitekintése. Így a dolgozatban helyenként feltűnik a Bärenreiter vagy Henle Urtext kiadásra való hivatkozás.

---

¹⁰ Wan-Hsuan Wu: *Beethoven Through Liszt. Myth, Performance, Edition.* DMA disszertáció. (Austin (Texas): University of Texas at Austin, 2007.) (Kézirat).

¹¹ Sandra Rosenblum: Two Sets of Unexplored Metronome Marks for Beethoven's Piano Sonatas. *Early Music* 16/1 (1988. február): 58-71.

¹² Re-examining Czerny's and Mocheles's Metronome Marks for Beethoven's Piano Sonatas. *Nineteenth-Century Music Review* 15/2 (2018): 209-235.

¹³ Seifert, Herbert: Czernys und Moscheles' Metronomisierungen von Beethovens Werken für Klavier. *Studien zur Musikwissenschaft* 34 (1983): 61-83.

II. Források

A dolgozat témájához bőséges forrásanyag állt rendelkezésemre. Az elemzések elméleti háttéréhez a 18. század második felének, 19. század elejének billentyűs traktátusait használtam fel: C.P.E. Bach *Versuch*-ját,¹⁴ Türk *Klavierschuléj*át,¹⁵ Hummel *Anweisung zum Pianoforte-Spiel*¹⁶ című elméleti iskoláját.

Beethoven hétköztetes levelezése hasznos forrásnak bizonyult közreadóival és kiadóival való kapcsolatának megismeréséhez.¹⁷ A három közreadó tollából szintén számos írásos forrás maradt fenn: levelezések, visszaemlékezések, pedagógiai tárgyú elemzések, közreadásaik előszavai. Moscheles gondolatait Beethovenról és művészetéről, illetve Czernyvel és Liszttel való kapcsolatáról naplójegyzeteiből ismerhetjük meg páratlan módon, melyeket halála után felesége, Charlotte Moscheles adott közre.¹⁸ Czerny visszaemlékezéseit a Bevezetés elején már említett, Paul Badura-Skoda által közreadott „zöld könyv” tartalmazza.¹⁹ Liszt Ferenc levelei szintén érdekes adalékokkal szolgáltak Czernyvel, Beethovennel való kapcsolatáról.²⁰

A Beethoven zongoraszonáták kottáival és a közreadásokkal kapcsolatos források is bőségesek. A harminckét opusz-számmal ellátott szonátából a mai ismeretek szerint tizenkét teljes mű autográf kézírata érhető el, amelyek a következők: op. 26, op. 27 no. 2; op. 28, 53, 57, 78, 79, 90, 101, 109, 110, 111.²¹ Ezeken kívül az op. 81a szonáta első tétele maradt fenn szerzői kéziratban, illetve fennmaradtak több szonátához tartozó vázlatok, variánsok Beethoven nagyszámú vázlatfüzetében, melyekkel azonban dolgozatomban nem foglalkozom. A kéziratok kivétel nélkül elérhetők a világhálón digitalizálva; dolgozatomban elsődleges forrásom a bonni Beethoven-Archiv digitális gyűjteménye volt. A fent említett kéziratok mellett a többi szonáta elsődleges, legkorábbi forrásai az első kiadások, amelyek az összes szonátából elérhetők – minden szonáta első kiadása megtalálható például az Osztrák Nemzeti

---

¹⁴ C. P. E. Bach: *Versuch über die wahre Art das Clavier zu spielen. Faksimile-Nachdruck der I. Auflage.* közr.: Hoffmann-Erbrecht, Lothar. Lipcse: Breitkopf & Härtel, 1958, 1992. 7. kiadás.

¹⁵ Türk: *Klavierschule oder Anweisung zum Klavierspielen für Lehrer und Lernende mit kritischen Anmerkungen.* (Lipcse: Schwickert, 1789); jelen dolgozathoz használt kiadás: *Faksimile-Nachdruck der 1. Ausgabe 1789.* Basel: Erwin R. Jacobi, 1967) Második kiadás.

¹⁶ Hummel *Anweisung zum Pianoforte-Spiel:* (Bécs: Haslinger, 1827) Faksimile, Reprint. (Wiesenfelden: Katzbichler, 1989.)

¹⁷ Beethoven-Haus Bonn; Brandenburg, Sieghard (közr.): *Beethoven, Ludwig van: Briefwechsel: Gesamtausgabe.* 7 kötet. (München: G. Henle, 1996–1998.)

¹⁸ Charlotte Moscheles (közr.): *Aus Moscheles' Leben: nach Briefen und Tagebüchern.* 2 kötet. Lipcse: Duncker & Humblot, 1872/73.

¹⁹ Lásd az 1. lábjegyzetet.

²⁰ La Mara: *Franz Liszt's Briefe.* Gesammelt und herausgegeben von La Mara. 8 kötet. (Lipcse: Breitkopf & Härtel, 1893.)

²¹ Jeffery, Brian (ed.): *Beethoven: The 32 Piano Sonatas.* (London, Tecla, 1989.) Introduction.

Könyvtárban.²² 1989-ben Brian Jeffery készített egy reprint kiadást ezekből, amely a londoni Tecla kiadó gondozásában jelent meg.²³ Czerny, Moscheles és Liszt közreadásai közül a korábbiakból – talán mert kevesebb példány készült belőlük – nem volt minden szonáta elérhető számomra. A kor szokása szerint a szonáták nem kötetben, hanem külön füzetekben jelentek meg: Czerny Haslinger-közreadása és Moscheles Cranz-közreadása nem minden szonátából állt a rendelkezésemre. Főként ez az oka, hogy összehasonlító elemzéseim alapját Liszt Holle-közreadása, Moscheles Hallbeger-kiadása és Czerny Cocks-kiadása képezte.

III. Módszer

Dolgozatomban a fenti kritériumok alapján kiválasztott zongoraszonáták autográf kéziratát hasonlítom össze a darabok első kiadásával, valamint Carl Czerny, Ignaz Moscheles illetve Liszt Ferenc közreadásaival. Doktori értekezésemet négy fejezetre osztva építettem fel. Az első kettő bevezetesként és háttérinformációval szolgál a dolgozat harmadik és negyedik, fő fejezeteihez, amelyek az elemzéseket tartalmazzák.

Az első fejezetben az előadói gyakorlat és a notáció változását, illetve a közreadás-történetet tekintem át röviden a 18. század végétől a 19. század közepéig, tehát a zongoraszonáták keletkezését közvetlenül megelőző időszakban, illetve a vizsgált kiadások megjelenésének idejében. A második részben a felhasznált forrásokat – a kéziratokat, az első kiadásokat és a vizsgált közreadásokat – valamint a közreadók Beethovenhez fűződő kapcsolatát mutatom be. Czerny, Moscheles és Liszt közreadói eljárásainak megismeréséhez kiadásaik előszavait vizsgáltam meg, Beethovenhez fűződő kapcsolatuk megismeréséhez visszaemlékezéseikre, valamint Czerny és Moscheles Beethovennel való levelezésére támaszkodtam.

A harmadik fejezet elején Beethoven kiadóival való levelezésének felidézésével néhány példát mutatok be arról, hogy milyen jellegű konfliktusok nehezítették a zeneszerző kiadóival való együttműködését. A kéziratok és az első kiadások lejegyzésmódja által felvetett problémák, a kiadásokban maradt számos hiba a művek utóéletét, így a dolgozatban vizsgálni kívánt közreadásokat is érintik. A konkrét lejegyzési problémák vázolója után nyomon követem utóéletüket Czerny, Moscheles és Liszt közreadásaiban. Ennek során a zongoraszonátákból vett számos példa mellett Beethoven más műveiben megjelenő notációival is párhuzamot vonok. Az elemzések a zenei lejegyzésmód kérdéseit rendszerezve

---

²² Az op. 49. szonáta kivételével mindegyik a könyvtárhoz tartozó Anthony van Hoboken gyűjteményben, az op. 49. első kiadása pedig a könyvtár főgyűjteményében található.

²³ Jeffery, Brian (ed.): *Beethoven: The 32 Piano Sonatas*. (London, Tecla, 1989.)

– artikuláció, módosító jelek, díszítések – teszik vizsgálat tárgyává. A negyedik fejezet a három vizsgált közreadás közti különbségekre fókuszál, a kiadásokat ugyancsak a zenei notáció különböző kérdései – tempó, dinamika, pedálhasználat – mentén összehasonlítva. Egy alfejezetben a billentyűs hangszereknek a Beethoven szonáták keletkezése és a tárgyalt legkésőbbi közreadások megszületése közötti időszakbeli változásával is foglalkozom. A fejezet egy esettanulmánnyal zárul, amelynek során az op. 27. no. 2-es, cisz-moll szonáta második tételén keresztül az összes rendelkezésemre álló közreadást és korai forrást összehasonlítom.

IV. Eredmények

A dolgozat bevezetésében megfogalmazott kérdéseim közül kutatásom során a legtöbbször választ kaptam, célkitűzéseimet legnagyobb részben sikerült megvalósítani. Kutatómunkám során meglepő problémaként szembesültem a közreadások összehasonlításához kiindulópontként használt első kiadások és kéziratok számos notációs problémájával.

A dolgozathoz végzett kutatómunka során kirajzolódott, hogy a közreadások különbségeinek értelmezéséhez vissza kell nyúlni egészen az eredeti forrásokhoz. Így kerültek előtérbe a zongoraszonáták kézíratainak és első kiadásainak szövegproblémái, amelyek ismerete megkerülhetetlen ahhoz, hogy árnyaltabb képet kapjunk az elemzések során. A harmadik fejezet analíziseiből láthatjuk, milyen nagy szerepe volt a kotta kritikai olvasásának a Beethoven halála utáni években. A zeneszerző nem volt eléggé precíz kézírataiban, és sok helyen következetlenségekkel, hibás vagy kétértelmű lejegyzésekkel találkozhatunk; az első kiadásokba pedig a kéziratok számos hibája átkerült. Ennek következményeként Beethoven halála után negyven-ötven évig sok műve, műrészlete hibásan terjedt el a köztudatban. Ez magyarázattal szolgál a 19. századi közreadások vizsgálatánál felmerülő bizonyos kérdésekre, illetve a lejegyzési problémák utóélete a közreadásokban sokszor világosan követhető. Sok esetben a legszélesebb háttérismeretek birtokában sem lehet a művek egyetlen, hiteles verzióját megállapítani, legtöbbször csak következtetni lehet egy leginkább valószínű változatra. Kirajzolódott az is, hogy a hibák néhány esetben a mai napig fennmaradtak – úgy a művek kottájában, mint az előadóművészi gyakorlatban is –, bizonyos kétértelműségekre pedig elegendő forrás híján talán soha nem fogunk választ kapni. Még ma is vannak olyan részletek a Beethoven-irodalomban, amelyek előadásakor kritikusan kell szemlélnünk a kottákat – a legújabbakat is –, s nem pusztán elfogadni a lejegyzéseket.

Ami a hozzáadások mennyiségét illeti, a három közreadó munkáiból Liszté és Czernyé a legvisszafogottabb. A legszámottevőbb eltérés a beethoveni kottaszövegtől a

közreadásokban a dinamikai jelzéseket és az artikulációt illetően figyelhető meg, illetve Moscheles későbbi, Hallberger-közreadása esetében a pedálozásban is. Czerny közreadásai tanúi annak is, hogy olyan elvek mentén tette közreadói kiegészítéseit, amelyek Beethoven számára is fontosak voltak: többek között a negyedik fejezetben is láthatunk erre utaló példákat, melyek a legato, éneklő játékmódra vonatkoztak. Czerny különböző közreadásai, a megjelenésük között eltelt néhány évtized dacára meglepően hasonlóak, egységes felfogást tükröznek.

Amíg Czerny Beethoven-interpretációjának és így közreadásainak alapja legnagyobb részben a zeneszerzővel kapcsolatos számos személyes emléke és élménye volt, addig Liszt maga kellett hogy felfedezze a szonáták formai-tartalmi jelentését – erről tanúskodnak a közreadásának minden egyes szonátatételében megjelenő, a formarészeket jelző betűk is. Liszt közreadása kevesebbet mond számunkra Beethovenról, sokat mond azonban Lisztről: arról, hogy ő mit tartott fontosnak, hogy számára mit jelentett hűnek maradni Beethoven kottaszövegeihez, illetve hogy mi volt az előadói célja egy-egy szonátával kapcsolatban. Bár Liszt a másik két közreadóhoz képest mintegy húsz évvel fiatalabb volt, s már egyértelműen a romantika korszakához tartozott, általánosságban mégis kevesebbet változtatott a beethoveni kottaszövegeken, mint például Moscheles késői, Hallberger kiadásában.

V. Az értekezés tárgyköréhez tartozó tevékenység dokumentációja

2017. március 31.- április 2. Tavaszi Szél országos doktorandusz konferencia, Miskolc.

Beethoven-zongoraszonáták kiadásai a zeneszerző életében és halála után, a 19. század végéig. Hogyan látta Beethovent Czerny, Moscheles és Liszt? címmel előadás.

2019. március 13, Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Kar, Fricsay Terem.

Interpretációs kérdések és kottaolvasás Beethoven (zongora)műveiben. Előadással egybekötött hangverseny. Műsoron Beethoven zongoraszonátái.

2019. május 21, Nádor Terem.

Előadással egybekötött hangverseny, km: Scholz Anna (cselló)

2019. június 7, Régi Zeneakadémia Kamaraterem. Beethoven-hangverseny.

Műsor: Beethoven: G-dúr zongoraszonáta op. 79; C-dúr cselló-zongora szonáta op. 102; A-dúr cselló-zongora szonáta op. 69.

2019. május, Parlando folyóirat, 3. szám. Tanulmány *A kézirtától az első kiadásokig – a*

Beethoven-zongoraszonáták szövegproblémái előadói szemmel címmel. Megtekinthető:

http://www.parlando.hu/2019/2019-3/Tihanyi_Zsuzsanna-Beethoven.pdf